

Jerzy T. Petrus

(Kraków)

INWENTARYZACJA POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W MUZEACH UKRAIŃSKICH

Trwające od kilkuset lat zmiany granic Rzeczypospolitej, powodujące kurczenie się powierzchni państwa, pozostawiały poza jego terytorium liczne materialne dowody działalności obywateli nie tylko na polu kulturalnym, religijnym, wojskowym, lecz także z zakresu gospodarki i polityki. W tych dziejach podstawowe znaczenie mają daty trzech zaborów i rezultat II wojny światowej. Z czasem uznano, iż wspomniane pozostałości mają istotną wartość historyczną i artystyczną, zasługującą zarówno na zainteresowanie, jak i badania naukowe. Podejmowali je początkowo starożytnicy – amatorzy, miłośnicy narodowej przeszłości; dłużej przyszło czekać na wyniki prac prowadzonych przez profesjonalnych historyków sztuki i historyków. Przedmiot owych zainteresowań określamy dziś jako polskie dziedzictwo kulturowe poza granicami kraju. Jego definicja nie jest jednak ani prosta, ani jednoznaczna. Dla naszych potrzeb przyjmujemy, iż chodzi o wyniki działań artystycznych podejmowanych przez polskich artystów i innej narodowości, ale uległych polonizacji oraz artystów obcych, których pobyt na ziemiach należących do Rzeczypospolitej nie miał charakteru przelotnego i przypadkowego, wreszcie przedsięwzięć inicjowanych i realizowanych przez mecenasów polskich, jak też uważających się za obywateli Rzeczypospolitej, zarówno świeckich jak i duchownych. Mamy więc na myśli prace z zakresu architektury, malarstwa, rzeźby, grafiki, szeroko rozumianego rzemiosła artystycznego. Ich trwanie jest zależne, co oczywiste, od rodzaju materiałów i jakości wykonania, weryfikowanych przez upływ czasu, w większym jednak stopniu od postawy ich

obecnych gospodarzy oraz możliwości otoczenia opieką przez państwo polskie, i podjęcia prac konserwatorskich lub restauracyjnych.

Poznanie, opisanie, zinterpretowanie i w rezultacie wprowadzenie do naukowego obiegu dzieł sztuki z wymienionych dziedzin doceniono już przed ponad 150 laty, gdy zostały poczynione próby opracowania słowników artystów polskich. Na realizację przytoczonych postulatów przyszło czekać do czasów ukształtowania się u nas nowej dyscypliny naukowej – historii sztuki, z wypracowaną lub przyswojoną jej odrębną metodologią. Szczególna rola przypadła tu krakowskiej Akademii Umiejętności, inicjującej badania nad zabytkami znajdującymi się za granicą. Prace te jednak miały charakter przyczynkarski i nie doprowadziły do powstania katalogów i korpusów. Do dzisiaj głównym i niezastąpionym źródłem naszej wiedzy o zabytkach polskich za granicą pozostaje *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, którego 15 tomów ukazało się drukiem w Warszawie w latach 1880-1900, oraz opracowane przez Edwarda Chwalewika dwa tomy *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, muzea i inne zbiory przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, Warszawa-Kraków 1926-1927.

W okresie międzywojennym, z inicjatywy Jerzego Szablowskiego i według opracowanych przez niego standardów, przystąpiono do inwentaryzacji polskich zabytków. Rezultatem tych działań stały się ogłoszone drukiem wprawdzie tomy inwentarza topograficznego *Zabytki sztuki w Polsce*, a następnie, po zakończeniu II wojny światowej, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. To wielkie doświadczenie polskiej historii sztuki zaowocowało, w nowych warunkach politycznych po roku 1989, pomysłem objęcia inwentaryzacją polskich zabytków pozostałych w wyniku decyzji jałtańskich za wschodnią granicą Polski. Zabytki ziem wschodnich II Rzeczypospolitej znalazły się bowiem poza wszelką systematyczną polską akcją inwentaryzacyjną.

Z inicjatywy prof. Jana Ostrowskiego w roku 1990, na Wawelu, odbyło się spotkanie grupy krakowskich historyków sztuki, w tym tak wytrawnych inwentaryzatorów jak Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Andrzej Fischingera a także Jerzy Petrus. Na spotkaniu tym prof. Ostrowski przedstawił opracowaną przez siebie koncepcję inwentaryzacji kościołów i klasztorów dawnego województwa ruskiego. Jej realizacją stało się wydanie w roku 1993 tomu I z serii *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. W roku bieżącym ukazał się tom 17 tego wydawnictwa. Nie bez znaczenia dla powstania wspomnianego przedsięwzięcia była monumentalna praca Romana Aftanazego *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej* (t. 1-12, wyd. I: Warszawa 1986-1993, wyd. II: Wrocław 1996-1997).

Doświadczenia środowiska krakowskiego zostały przejęte przez warszawskich historyków sztuki w celu realizacji prac nad inwentaryzacją zabytków sakralnych na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pod redakcją Marii Kałamajskiej-Saeed, jako część II wspomnianej serii, ukazały się dwa tomy opracowania *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego* (t. 1 Kraków 2003; t. 2 Kraków 2006), a jako część III, dwa tomy *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego* (t. 1 Kraków

2005, t. 2 Kraków 2008). Uświadomiło to konieczność zainteresowania się również zabytkami przechowywanymi w zbiorach muzealnych, do których trafiło wiele elementów wyposażenia świątyń. Pomysł podjęcia pracy na tym polu powstał w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w Departamencie do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą, kierowanym przez dyrektora Jacka Milera. Koordynacji działań podjęli się z sukcesem, co należy podkreślić, Dorota Janiszewska i Michał Michalski.

Wybór muzeów Lwowa nie był przypadkowy. W dziejach polskiego muzealnictwa gród nad Pełtwią zajmuje bowiem miejsce wyjątkowe. Warto przypomnieć, iż przed rokiem 1939 działało tam 15 dużych galerii i muzeów o charakterze

historyczno-artystycznym. Z nich ogólnopolski charakter miały Ossolineum (1817) i Biblioteka Baworowskich (1854), obie instytucje gromadzące prócz księgozbiorów również dzieła sztuki, Muzeum XX Lubomirskich (1823), Muzeum Techniczno-Przemysłowe, Muzeum Historyczne Miasta Lwowa (1891), Galeria Narodowa Miasta Lwowa (1907), Muzeum Narodowe im. Jana III (1908). Pomimo licznych reorganizacji dokonywanych podczas II wojny światowej i po niej przez władze ukraińskie, dawna struktura zbiorów przetrwała w swoim zrębie. Całkowitemu rozproszeniu uległy jedynie zasoby dawnego Muzeum XX Lubomirskich, podzielone pomiędzy inne placówki lwowskie.

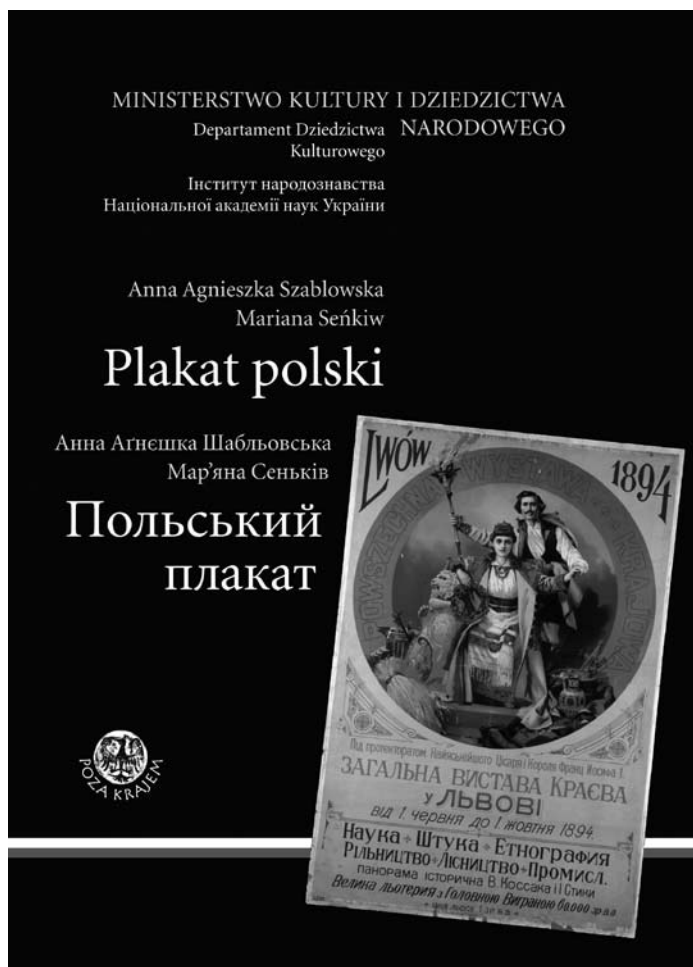
W rezultacie porozumień zawieranych od roku 2000 przez polskie Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dyrektorami lwowskich muzeów, możliwe stało się przystąpienie do inwentaryzacji polskich zabytków w ich zasobach. Koszty prac są pokrywane przez stronę polską. W celu publikacji rezultatów tych prac zaplanowano serię wydawniczą *Poza krajem*.

Działania rozpoczęto od Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego. Przyjęto zasadę prowadzenia pracy w zespole polsko-ukraińskim. Na początek badaniom pod-

dano kolekcję szkieł z wytworni europejskich. Inwentaryzację przeprowadziły - ze strony polskiej Aleksandra J. Kasprzyk, ze strony ukraińskiej Halina Skoropadowa. W roku 2008 ukazał się przygotowany przez obie badaczki katalog *Europejskie szkło od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*. Wydawnictwo dwujęzyczne - tekst ogłoszono równoległe w języku polskim i ukraińskim - obejmuje 160 pozycji opracowanych zgodnie z zasadami przyjętymi dla tego rodzaju muzealnych wydawnictw naukowych. Każdy obiekt został opisany, podano jego dane technologiczne wraz z wymiarami, nr inwentarza, proveniencję, bibliografię oraz omówiono związaną z nim problematykę artystyczną i historyczną. Każdemu hasłu katalogu towarzyszy fotografia przedmiotu, często także jego fragmentów. Część katalogową poprzedza obszernie omówienie historii powstania kolekcji szkła w lwowskim muzeum, pióra Haliny Skoropadowej.

Według tych samych zasad powstał, opublikowany w roku 2009, katalog *Plakat polski ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, autorstwa Anny Agnieszki Szablowskiej i Mariany Seńkiw. Tym razem opracowano 854 pozycje. Na opublikowanie oczekuje praca poświęcona medalom, plaketom i medalionom, z wieku XVI do XX, w zbiorach Lwowskiej Galerii Sztuki. Jest to prezentacja 1200 obiektów wykonanych przez 175 artystów. Autor katalogu to znany lwowski historyk sztuki Igor Chomyn. Lwowską Galerię należy zaliczyć do najzasobniejszych w polskie dzieła muzeów ukraińskich, toteż jest oczywiste zajęcie się jej zasobami malarstwa, docenianymi przez rodzimych historyków sztuki i ukraińskich znawców tej problematyki artystycznej. Na ukończeniu jest niezwykle ważny z naszego punktu widzenia

katalog portretów osobistości dawnej Rzeczypospolitej – 1246 dzieła z wieku XVII-XX, przechowywane we Lwowie w Galerii Sztuki i jej oddziałach w zamkach w Olesku i Złoczowie. Zaawansowane są również prace nad katalogiem malarstwa polskiego od wieku XVI do XX. W tym przypadku przedmiot badań stanowi 1300 obrazów ze zbiorów Galerii. Autorem obu wymienionych opracowań jest także Igor Chomyn. Wymienione działania są prowadzone pod kierunkiem Jerzego Petrusa.

Obecnie trwają prace nad katalogiem kolejnego zespołu zabytków w Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego, tj. dawnych mebli. Podjęli się tego Anna Feliks, Irina Horban i Stefan Mielezkiewicz. W planie są publikacje poświęcone zegarom we wspomnianym muzeum, znajdującej się tam kolekcji fajek i szczególnie interesującemu zespołowi tkanin (gobeliny, makaty, dywany, pasy kontuszowe, stroje).

W Muzeum Historycznym Miasta Lwowa została wykonana pod kierunkiem Janusza Pulnara dokumentacja fotograficzna znacznego zasobu gabinetu graficznego. Trwa natomiast nadal fotografowane wielkiej kolekcji portretów, złożonej z około 1500 obrazów.

Poza Lwowem zainteresowanie wzbudzają muzea Kijowa. Swoimi badaniami objęli je warszawscy historycy sztuki: Waldemar Deluga, Monika Ochnio i Anna Tyczyńska. Inwentaryzacji doczekały się tkaniny i obrazy ze zbiorów muzealnych w Łucku. Katalog szat liturgicznych przechowywanych w Muzeum Diecezjalnym przy katedrze łuckiej obrządku łańciewskiego przygotowała Joanna Nowak. W roku minionym inwentaryzację malarstwa z XVII-XX stulecia w zasobach Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego dokonali Dorota Janiszewska i Jerzy T. Petrus. Wyniki wszystkich wymienionych prac będą przygotowane do druku we wspomnianej serii *Poza krajem*, wydawanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Na marginesie warto odnotować dwie publikacje poświęcone zespołom muzealiów przechowywanych na Ukrainie. Mam tu na myśli książkę: *Podhorce. Dzieje wnętrza pałacowych i galerii obrazów* (Kraków 2001), opracowaną przez Jana K. Ostrowskiego i Jerzego T. Petrusa. Jest to katalog obrazów znajdujących się co prawda w różnych zbiorach, lecz o wspólnej historycznej proveniencji. Drugie wydawnictwo to katalog rzeźby w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Łucku, wydany w roku 2006, przygotowany przez Andrzeja Betleja, Marcina Biernata, Michała Kurzeja i Wojciecha Walanusa.

Działania na rzecz zinwentaryzowania polskiego dziedzictwa kulturowego znajdującego się w muzeach ukraińskich, prowadzone pod patronatem polskiego ministerstwa, należy ocenić bardzo wysoko. Nie byłyby one jednak możliwe, gdyby nie zrozumienie wagi zagadnienia przez kolegów ukraińskich i owocna z nimi współpraca. Z tego też powodu wyrazy podziękowania należą się przede wszystkim dyrektorom lwowskich muzeów. Zechcą je przyjąć panowie: Bohdan Czajkowskyj, Roman Czmełyk oraz Borys Woznyckyj.

Jerzy T. Petrus

CATALOGUING ARTIFACTS OF POLISH CULTURAL
HERITAGE IN UKRAINIAN MUSEUMS

ENGLISH TRANSLATION

For several hundred years Poland's changing boundaries have left plentiful material evidence of not only the cultural, religious, and military but also economic and political activity of its citizens outside the country's territory. The dates of all three partitions of Poland (1772, 1793, and 1795) and the outcome of World War II are of paramount significance in this respect. Over time, Polish scholars came to recognize the vital historical and artistic value of these historical relics, which are worthy not only of interest but also research. The first to undertake such studies were antiquarians—amateurs and aficionados of the nation's past; we had to wait a good deal longer for the results of research carried out by professional historians and art historians. Today, we describe the subject of their interest as Polish cultural heritage abroad. This definition is not as simple and unambiguous as it might appear at first glance. For the purposes of this paper, we accept that it applies to the work of Polish artists, or artists of other nationalities who became Polonized, or foreign artists whose sojourn on the lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth was more than transitory or incidental. To these, we can add projects initiated and realized under the patronage of wealthy Poles, or others who considered themselves to be citizens of the Commonwealth, both lay and clergy. The areas in question include architecture, painting, sculpture, printmaking, and the decorative arts. While the continued existence of these objects, naturally, depends upon the materials from which they were made and the quality of the workmanship, the attitudes of their present custodians and the conservation and restoration capabilities of the Polish government play an even more important role in their preservation.

The importance of the identification, description, and interpretation of these artworks resulting in their introduction into the scholarly literature was recognized over 150 years ago, when the first attempts at dictionaries of Polish artists were made. These postulates, however, were not realized until the emergence in Poland of a new scholarly discipline – art history, with its own natively developed or adopted methodology. The Cracow Academy of Arts and Sciences played a significant role in initiating research into

historical monuments abroad. These works, however, were minor in character and did not lead to the publication of catalogues and corpora. The *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, whose fifteen volumes appeared in print in Warsaw from 1880 to 1900, and Edward Chwalewik's two-volume *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, muzea i inne zbiory przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, published in Warsaw and Cracow in 1926-27, continue to be, to this very day, definitive sources of information on the monuments of Polish culture abroad.

During the interwar period, Jerzy Szablowski devised inventory standards and began the cataloguing of Polish cultural artifacts. The results of his research were the topographical inventory *Zabytki sztuki w Polsce* and, after World War II, the *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. In the new political climate following 1989, this great event in Polish art history bore fruit in the form of an initiative to catalogue Polish cultural monuments and artifacts that wound up beyond Poland's eastern border as a result of the decisions made at Yalta. Monuments in the eastern lands of the Second Polish Republic then found themselves beyond the reach of any systematic Polish cataloguing project.

In 1990 at the Wawel Royal Castle, Prof. Jan Ostrowski called a meeting of a group of Cracow art historians, which included such experienced registrars as Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, and Andrzej Fischinger, where he presented his project for cataloguing the churches and monasteries of the former Ruthenian voivodeship. The venture resulted in the publication in 1993 of the first volume of the series *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Volume seventeen is due out this year. Important to the development of Prof. Ostrowski's project was the monumental *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej* (vols. 1-12, first edition Warsaw 1986-1993, second edition Wrocław 1996-1997).

The practice of the Cracow art historians was adopted by the Warsaw art historical milieu for the cataloguing of ecclesiastical monuments and artifacts in the lands of the former Archduchy of Lithuania. Maria Kałamajska-Saeed edited two volumes of the work *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego* (vol. 1 Cracow 2003; vol. 2 Cracow 2006), which appeared as part two of the aforementioned series and two volumes of *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego* (vol. 1 Cracow 2005; vol. 2 Cracow 2008), which constituted its third part. These works brought to the fore the need to focus on the objects preserved in museum collections as well. The idea to undertake a cataloguing project in this area arose in the Department of Polish Cultural Heritage Abroad of the Ministry of Culture and National Heritage under the direction of Director Jacek Miler. Dorota Janiszewska and Michał Michalski successfully coordinated the project.

The museums of Lviv (Polish – Lwów) were not a random choice. The city on the Poltva (Polish – Pełtwa) occupies a unique place in the annals of Polish museology. It is worth remembering, that prior to 1939, the city already had fifteen large, functioning galleries and museums. Of these, several had a national reach: the Ossolineum (established

in 1817) and the Baworowski Library (1854), both of which collected art in addition to books; the Princes Lubomirski Museum (1823); the Technical-Industrial Museum (1874); the Historical Museum of the City of Lwów (1891); the Lwów National Gallery (1907); and the John III National Museum (1908). In spite of numerous reorganizations carried out by the Ukrainian authorities during and after World War II, the former structural framework of the collections has survived. Only the collections of the Princes Lubomirski Museum were completely dispersed, divided among the remaining Lviv institutions.

Agreements signed by the Polish Ministry of Culture and National Heritage with the Lviv museums since 2000, have made it possible to begin cataloguing Polish artifacts held in these institutions. The research is financed by the Polish government. The results of the project will be published in a series of publications called *Poza krajem*.

Work began with the Museum of Ethnography and Crafts. As a matter of principle, the cataloguing is conducted by Polish-Ukrainian teams of researchers. The first to be examined was the collection of glass from European manufactories. It was catalogued by, for the Polish side, Aleksandra J. Kasprzyk and Halina Skoropadova, for the Ukrainian side. In 2008, the researchers published their findings in the catalogue *Europejskie szkło od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*. The bi-lingual (Polish-Ukrainian) publication comprises one hundred and sixty positions studied in accordance with the principles accepted for this type of scholarly museum publications. Each object entry includes a description, the technical parameters and dimensions, inventory number, provenance, bibliography, and a discussion of artistic and historical issues. Each catalogue entry is accompanied by a photograph of the object and, often, details. The catalogue is preceded by a scholarly essay on the history of the museum's glass collection by Halina Skoropadova.

This year, working within the established cataloguing process, Agnieszka Szablowska and Mariana Senkiv published the catalogue *Plakat polski ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy*, which encompasses eight hundred and sixty-four positions. A catalogue of medals, plaques, and medallions from the sixteenth to the twentieth centuries in the collections of the Lviv Gallery of Art is awaiting publication. It will present 1,200 objects by one hundred and seventy-five artists. The author of the catalogue is the distinguished Lviv art historian Igor Khomyn. Since the Lviv Gallery of Art holds the most Polish works of all Ukrainian museums, its paintings collection, appreciated and studied by both Polish and Ukrainian art historians, is naturally a focus of the project. Exceptionally significant, from our point of view, is a catalogue of important personalities of the former Polish-Lithuanian Commonwealth that is on the point of completion. It comprises 1,246 works from the seventeenth through the twentieth centuries kept in the Lviv Gallery of Art and its branches in the castles of Olesko (Polish – Olesk) and Zlochiv (Polish – Złoczów). Work on the catalogue

of 1,300 Polish paintings from the sixteenth to the twentieth centuries in the Gallery's collections is also at an advanced stage. The author of both publications is Igor Khomyn.

Work is also underway on a catalogue of another collection of the Museum of Ethnography and Crafts – period furniture. Anna Feliks, Irina Horban, and Stefan Mieleszkiewicz have undertaken this part of the project. Other planned publications include a work on clocks, the collection of tobacco pipes, and an especially interesting group of textiles (tapestries, wall hangings, carpets, *kontusz* sashes, and costumes).

At the Lviv Historical Museum, the photographic documentation of an important print collection under the direction Janusz Pulnar has been completed. The photographic documentation of a very large portrait collection comprising approximately 1,500 paintings is in progress.

Outside of Lviv, the museums of Kiev are a subject of interest. The Warsaw art historians Waldemar Deluga, Monika Ochnio, and Anna Tyczyńska have focused their energies there. The textiles and paintings in the museum collections in Lutsk have been catalogued. A catalogue of liturgical vestments of the Latin rite kept in the Diocesan Museum at the Lutsk cathedral has been prepared by Joanna Nowak. Last year, Dorota Janiszewska and Jerzy T. Petrus completed an inventory of eighteenth- through twentieth-century paintings in the collections of the Volhynia Museum of Local Lore. The results of all of these research projects will be issued as part of the *Poza krajem* series, published by the Ministry of Culture and National Heritage.

As a parenthetical note, I would like to note two publications dedicated to museum collections in Ukraine. The first book, *Podhorce. Dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów* (Cracow 2001) by Jan Ostrowski and Jerzy T. Petrus, is a catalogue of the paintings presently dispersed to various collections, but sharing a common historical provenance. The other is a catalogue of sculptures in the Diocesan Museum in Lutsk written by Andrzej Betlej, Marcin Biernat, Michał Kurzej, and Wojciech Walanus, published in 2006.

The work on the inventory and cataloguing of the artifacts of Polish cultural heritage found in Ukrainian museums, undertaken under the patronage of the Polish Ministry of Culture and National Heritage, deserves to be rated very highly. It would not be possible, however, without the understanding of the significance of the issue on the part of our Ukrainian colleagues and without our fruitful collaboration. For this, thanks are due, above all, to the directors of the Lviv museums: Bohdan Chaikovsky, Roman Chmelyk, and Borys Voznytsky.

Translated by Sabina Potaczek-Jasionowicz

